

právem občana, a že za neúčast nemůžeme být nikdo trestán. Již si skoro nedovedeme představit, že upozornění na fakt, že agitační dvojice není právním orgánem, a heslo *Leden a ne Srpen* mohly být důvodem pro jeho uvěznění. Dle obvinění to prý dělal z odporu proti ústavou zaručené vedoucí úloze KSČ a z nenávisti ke konsolidačnímu procesu. Za to dostal tři a půl roku. Když ho propustili, byl za pár let odsouzen znovu. Zase podle paragrafu 98 a), b), tedy za rozvracení republiky. *Z nenávisti k socialistickému řádu a pracujícímu lidu...*, stálo v rozsudku. Jaký to nesmysl! Ruda že by byl schopen vůbec někoho nenávidět? Tomu nikdo, kdo ho znal, neuvěří.

Jestli byl v této zemi někdo vnitřně opravdovým sociálním demokratem s velkým cítěním pro sociální spravedlnost, byl to Ruda Battěk. On také stylizoval manifest *Sto let českého socialismu*, napsaný v dubnu 1978, ve kterém je připomínán ustavující sjezd pozdější Československé strany sociálně demokratické v restauraci U Kaštanu v Břevnově. Je také typické, že když byla tato strana po listopadu 1989 obnovena, byl z ní později vyloučen. A že toto rozhodnutí o jeho vyloučení podepsal Jiří Paroubek, v době normalizace vedoucí Restaurací a jídel. Myslím, že to Rudovi nevadilo. Měl tehdy kolem sebe řadu přátel, a hlavně svoji ženu Dagmar a děti,

kteřé stály při něm a nikdy si nestěžovaly na manžela a otce za to, jak jim svými postoji komplikuje život. Naopak, byli rádi, že mají takového tatů. A ty ostatní Rudolf Battěk nepřímou oslovil slovy jím vymyšleného reverenda, tedy slovy svými ještě z vězení v Opavě: *Nechcete-li, abych vás posuzoval podle svých měřítek, nenabízejte mi svoje přátelství.*

Loučíme se s Tebou, Rudo, jsme rádi, že jsme Tě mohli poznat a žít ve stejném čase a ve stejné zemi jako Ty. A zvlášť děkujeme za Tvé přátelství.

Řeč pronesená při pohřbu Rudolfa Battěka dne 22. 3. 2013 (sestaveno z poznámek 5. 6. 2013)

Ke způsobu výběru budoucího ředitele ÚSTR

V souvislosti s personálními změnami a s celkovým děním okolo Ústavu pro studium totalitních režimů se redakční rada revue *Paměť a dějiny* rozhodla uspořádat v historické obci, resp. v odborné veřejnosti anketu ke způsobu výběru budoucího ředitele/ky ÚSTR. Osloveni byli ministr školství prof. Petr Fiala, rektor UK prof. Václav Hampl, předsedkyně České archivní společnosti doc. Marie Ryantová, ředitel ÚSD AV ČR PhDr. Oldřich Tůma, prof. Michael Kraus, prof. Jan Rychlík, prof. Igor Lukeš, historička a socioložka Françoise Mayer, prof. Stefan Karner, prezident IPN Dr. Łukasz Kamiński, předseda ÚPN PaeDr. ThDr. Ondřej Krajňák, spolkový zmocněnec BStU Roland Jahn a prezident Spolkové republiky Německo Joachim Gauck.

Otázka zněla: Rada Ústavu se usnesla, že do roka proběhne řádné výběrové řízení na ředitele ÚSTR. Jakým způsobem by mělo být uskutečněno a jaká kritéria byste pro ně nastavili?

Přinášíme zde došlé odpovědi.

**Prof. IGOR LUKEŠ,
Boston University, Boston, USA**

Můj kandidát na místo ředitele: Petruška Šustrová.

Petruška Šustrová opakovaně tvrdila, že ÚSTR potřebuje „vědecktější rámec“, že by v něm měli pracovat světově proslulí historici a že se ihned musí zdigitalizovat všechny kilometry archivních dokumentů tak, aby si kdokoli kdekoli jen otevřel počítač a mohl začít studovat.

A to vše je třeba dokázat v ideologicky neutrální a odpolitizované atmosféře.

Ten plán se mi líbí a na jeho naplnění se těším. Víím ale, že ho může splnit jen jedna osoba na světě: sama Petruška. Právě ona pozvedne vědeckou produkci Ústavu na nejvyšší úroveň a zároveň bude dohlížet na milionový rozpočet. Petruška se do ředitelské funkce hodí též proto, že je strážlivá a nekonfliktní, je trpělivá a tolerantní a má talent pro manažerskou práci. S odpolitizováním a ideologickou neutrálností publikací by jí jistě pomohly takové intelektuální osobnosti jako Michal Uhl a Lukáš Jelínek.

Radikální socialista François Fourier (1772–1837) slíbil, že se v jeho utopickém systému budou všichni milovat, práce bude pro všechny příjemnou hrou, a dokonce i slaná mořská voda se změní v lahodnou limonádu. Přesně takový bude ÚSTR pod velením Petrušky. Zvolte ji!

**MICHAEL KRAUS,
profesor politologie a mezinárodních vztahů, Middlebury College, USA**

Kvalifikace kandidáta na ředitele jsou přímo odvozeny od poslání instituce, kterou má řídit. Zásadním problémem jak řízení Ústavu, tak výběrového řízení na jeho ředitele je absence minimálního konsenzu ohledně poslání a priorit Ústavu – ať už na úrovni politické či odborné. Tento klíčový nedostatek trvá i přesto (anebo právě proto), že poslání Ústavu je zcela přesně stanoveno zákonem. To je také hlavní důvod, proč se během prvních pěti let existence této nové instituce hledá už šestý ředitel. Absence

kontinuity vedení paralyzuje její činnost a systematicky podkopává její potenciál. Ani výběrové řízení (i kdyby bylo sebelépe nastaveno), ani nový ředitel nebo ředitelka tento problém nevyřeší.

Proto se domnívám, že výběrovému řízení musí nutně předcházet evaluace pětileté činnosti Ústavu nezávislou expertní komisí. Evaluace je zcela běžný nástroj v akademickém světě, ale v případě instituce, kterou od zrodu provází krize poslání, je bezpodmínečně nutná. Nechť tato komise, složená ze zástupců české i zahraniční akademické obce, vyhodnotí badatelskou, ediční a veřejnou činnost Ústavu, jakož i priority pro další období. Takové vyhodnocení, probíhající (kvůli potenciálnímu konfliktu zájmů) nezávisle jak na Radě Ústavu, tak i na jeho Vědecké radě, je základním předpokladem nejen pro smysluplné výběrové řízení, nýbrž i pro budoucnost této instituce – má-li nějakou mít.

**PaedDr. ThDr. ONDREJ KRAJNÁK, Ph.D.,
předseda ÚPN, Bratislava, Slovenská republika**

Výberové konanie by malo byť uskutočnené podľa národných zvyklostí (napr. poslanecký návrh kandidátov alebo verejná prihláška kandidátov).

Kritériá: bez členstva v KSČ, bez príslušnosti k bezpečnostným a represívnym zložkám komunistického režimu, aktívna účasť na protikomunistickom odboji, aktívna účasť na budovaní slobody a demokracie po skončení komunistického režimu, bezúhonnosť, bez príslušnosti k politickej strane alebo organizácii ospravedlňujúcej komunistický režim a zločiny proti ľudskosti, vysokoškolské vzdelanie a odborná prax zodpovedajúca plneniu úloh ÚSTR, osobnostné a odborné predpoklady na výkon funkcie riaditeľa ÚSTR (morálna autorita, spoločenská autorita, osobnosť lídra).

**Doc. PhDr. MARIE RYANTOVÁ, CSc.,
Filozofická fakulta Jihočeské univerzity, České Budějovice,
předsedkyně České archivní společnosti**

V čele Ústavu pro studium totalitních režimů by měla stanout především silná, pokud možno i respektovaná osobnost, která by dovedla čelit tlakům zvenku i zevnitř, a navíc by ho dokázala udržet co nejvíce stranou politických vlivů všech směrů (byť to není již vzhledem k jeho statutu jednoduché). Protože má ÚSTR již v názvu slovo „studium“, a není tedy v první řadě institucí osvětovou, měla by ji osobnost v jejím čele vést s důrazem na zachování principů vědecké práce a pramenné kritiky a věnovat pečlivější pozornost jejímu konkrétnímu badatelskému programu. Značný význam má také respektování postavení ABS, který nepředstavuje servisní organizaci ÚSTR či jeho „přívěsek“, ale naopak jeho pramenné jádro. Osobnost v čele ÚSTR by měla nezbytně dbát i na to, aby byly dodržovány archivní předpisy a principy archivní práce.

**Doc. FRANÇOISE MAYER, Ph.D.,
historička a socioložka**

Ústav pro studium totalitních režimů je institucí, která se nepodobá žádnému z výzkumných ústavů Akademie věd České republiky či ústavu existujícímu na českých univerzitách. Odlišuje se zejména rozsahem úkolů daných zákonem. Jeho role je mnohem komplexnější než u standardních historických ústavů. Jedná se především o publikační a vzdělávací činnost, o historický výzkum. Současně sehrává i archivní roli v jemu podřízeném Archivu bezpečnostních složek. Digitalizace archiválií může přinést urychlení procesu zpřístupnění a kvalitativní změnu v metodách výzkumu. Po jistou dobu bude k jeho úkolům patřit i zpracování podkladů pro ministerstvo obrany, jež vydává osvědčení účastníkům protikomunistického odboje a odporu. Zpracovává také úřední podklady pro Národní bezpečnostní úřad a další státní instituce.

Těžko hledat člověka, který bude nejkvalifikovanějším ve všech těchto oblastech zároveň. Budoucí ředitel by přesto měl umět prezentovat věrohodnou vizi pro naplnění všech těchto činností. I proto si myslím, že to musí být člověk schopný zhodnotit vše kladné, co se v dané instituci v průběhu minulých let vykonalo. Nemůže založit svoji roli primárně na negaci toho, co se v ní udělalo, a na tom, co se už dělá běžně v jiných existujících výzkumných institucích.

Jelikož ÚSTR má ze své podstaty politický charakter, bylo (a jistě nadále bude) jeho vedení vystaveno velkému tlaku z různých stran. To ovšem může být výzvou. Ideálním ředitelem by byl „český Ján Langoš“, jehož lidské i odborné kvality se nedaly vyjádřit pomocí akademických kategorií. Kde ovšem takového člověka najít?

Chci se zastavit ještě u jednoho důležitého tématu, jež souvisí se zadanou otázkou. Jedná se o požadavek na „apolitičnost ÚSTR“. V poslední době z různých stran slyšíme, že „apolitičnost“ instituce bude zaručena odborností vědce. Sledování debat o ÚSTR v uplynulých měsících ovšem vede k silné pochybnosti o zdravém odstupu vědců, kteří doposud do veřejné rozpravy o roli ÚSTR zasáhli. Příliš často jsme byli svědky nedoložených a nevěcných výtek, politikaření a účelových kritik, které podle mého názoru poškodily nejen ty, kteří je z různých důvodů vyslovovali, ale rovněž diskreditovaly vědecký status badatelů a institucí.

Skutečný akademik totiž může být jako občan levicově či pravicově orientovaný, ale má-li se angažovat ve veřejné debatě o zákonem definované instituci jako odborník – historik, pedagog, politolog, sociolog apod. – musí používat vědecké metody. Nečiní-li tak, definuje se pouze jako politik. Jako občan má samozřejmě svobodu vyjadřovat své názory, ale neměl by se v takové situaci opírat o své tituly, akademické či správní funkce. Měl by se spokojit se silou svých argumentů.

V čele Ústavu by měla být především osobnost, která má respekt k zákonnému zadání – a tím je v první řadě zkoumání různých aspektů represe v daném historickém období. Některé tendence k „nadzákonnému“ zaměření

Ústavu mohou ve svém důsledku znamenat rozmělnění a oslabení hlavních činností. Pokud někdo chce zkoumat například „každodennost“, měl by tento legitimní přístup a z něho vyplývající metody aplikovat na studium represe a politického násilí. Má-li být budoucím ředitelem ÚSTR vědecký pracovník, je nutné dodat, že pouhá akademická odbornost či profesorský titul žádoucí efektivitu a apolitičnost práce Ústavu nezajistí. To už se v dosavadním vývoji zřetelně ukázalo.

V situaci, do které ÚSTR po posledních změnách dospěl, si standardní výběrové řízení na příštího ředitele Ústavu pro studium totalitních režimů tak úžasného a významného, že by se k tomu měl vyjadřovat rektor Karlovy univerzity, předseda Akademie věd či dokonce prezident Spolkové republiky Německo? Dalo se snad rozumět tomu, že v dobách lobbvání za vznik ÚSTR se podařilo mystifikacemi a megalomanskými plány vzbudit zájem a očekávání politiků a médií. Že ani po letech, kdy realita je úplně jiná, si někteří novináři a někteří politici stále nedokážou připustit pravdu, je jejich problém. Že ale samotní pracovníci Ústavu, kteří přece musí nejlépe vědět, jak se věci mají, zřejmě také podléhají tomuto klamu, je opravdu zarážející. A zdá se mi, že vyhlášení této ankety dokládá, že tomu tak je.

**PhDr. OLDŘICH TŮMA, Ph.D.,
ředitel Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, Praha**

Být osloven s žádostí o názor spolu s tak významnými osobnostmi veřejného a vědeckého života je jistě mimořádná pocta. Zároveň se ale nelze ubránit jistému údivu: co je na výběrovém řízení na příštího ředitele Ústavu pro studium totalitních režimů tak úžasného a významného, že by se k tomu měl vyjadřovat rektor Karlovy univerzity, předseda Akademie věd či dokonce prezident Spolkové republiky Německo? Dalo se snad rozumět tomu, že v dobách lobbvání za vznik ÚSTR se podařilo mystifikacemi a megalomanskými plány vzbudit zájem a očekávání politiků a médií. Že ani po letech, kdy realita je úplně jiná, si někteří novináři a někteří politici stále nedokážou připustit pravdu, je jejich problém. Že ale samotní pracovníci Ústavu, kteří přece musí nejlépe vědět, jak se věci mají, zřejmě také podléhají tomuto klamu, je opravdu zarážející. A zdá se mi, že vyhlášení této ankety dokládá, že tomu tak je.

Aby nebylo mýlky. Já chovám vůči práci celé řady pracovníků ÚSTR a jejich publikacím uznání. Časopis *Paměť a dějiny* má svým zaměřením a úrovní pevné místo v naší historiografii. To ale přece není důvodem, aby se běžné provozní záležitosti Ústavu vždy znovu dostávaly na titulní stránky novin a aby se k nim vyjadřovali vrcholní představitelé politického a veřejného života.

Zdá se mi, že první a možná nejdůležitější podmínkou pro to, aby proces výběru nového ředitele byl funkční a úspěšný, je právě to, že se jeho aktéři a pozorovatelé přestanou tvářit, že jde o událost kosmického významu, a uvědomí si, že podobných procedur se ve srovnatelných univerzitních a akademických ústavech odehrají desítky ročně. Pak už je to vcelku rutina a není třeba vymýšlet nic nového. Rada ÚSTR by si neměla hrát na vševědoucí a v odborných otázkách kompetentní orgán, k tomu nebyla zřízena. Měla by ustavit výběrovou komisi sestavenou z odborníků v oblastech, jimž se Ústav věnuje: soudobá historie, archivnictví, vzdělávání. Taková komise by měla sestávat ze zaměstnanců Ústavu, členů jeho Vědecké rady a externích odborníků (řekněme v poměru 3:3:4). Výběrová komise provede konkurz a svá doporučení postoupí Radě, která samozřejmě bude mít v rukou definitivní rozhodnutí.

Příští ředitel by jistě měl být jak uznávaným odborníkem, tak schopným manažerem. Je ovšem otázka, zda ho nebude nutné spíše nalézt než vybrat. Popravdě si moc nedokážu představit, kdo se bude dobrovolně hrnout do situace, v níž velmi reálně hrozí, že nebude-li se líbit skupince, jež kdysi vznik ÚSTR prolabbovala, bude opět čelit nehorázně mediální kampani a kritickým komentářům či osočování ze strany ústavních činitelů.

Rád se nechám překvapit, že tentokrát se mýlím.

Ke vzniku a činnosti české instituce paměti¹

Vážené dámy, vážení pánové, kolegyně a kolegové, srdečně děkuji pořadatelům této akce za jejich pozvání. Ve svém krátkém vystoupení se chci věnovat především třem tématům: vzniku Ústavu pro studium totalitních režimů, tématu politizace a konečně i debatě o hodnocení odborné činnosti Ústavu.

Ke vzniku Ústavu

Zákon č. 181 z roku 2007 Sb. je v kontextu střední a východní Evropy legitimním pokusem o vytvoření speci-

ficky české instituce paměti. Osmnáct let po pádu komunistického režimu řešil řadu problémů, s kterými si přechozí demokratické politické garnitury nebyly schopny poradit. Zejména vytvořil samostatný Ústav pro studium totalitních režimů, jemuž dal jako zákonnou povinnost zabývat se konkrétními projevy obou totalitních režimů – nacismu i komunismu. Zároveň byl vytvořen Archiv bezpečnostních složek, správní úřad, který poprvé od listopadu 1989 soustředil do

jedné instituce odtajněné archivní fondy a sbírky komunistických a v omezené míře i nacistických bezpečnostních složek. Dostaly se tak pod režim zákona – a to jednak zákona o vzniku ÚSTR a ABS, jednak pod gesci archivního zákona – a především do rukou archivářů, badatelů a široké veřejnosti. Některé fondy byly vůbec poprvé zpřístupněny teprve v ABS – jednalo se například o dokumenty bývalé komunistické vojenské rozvědky a kontrarozvědky.

¹ Tento článek je pro tisk upravenou verzí referátu, který autor přednesl dne 24. dubna 2013 v Senátu Parlamentu České republiky na diskusním semináři o Ústavu pro studium totalitních režimů.